

Jowita Mróz

 <https://orcid.org/0000-0003-3114-0930>

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Łódzkiego
jowita.mroz@edu.uni.lodz.pl

ESTETYCZNE KATEGORIE UNIKATOWOŚCI I OSOBLIWOŚCI ORAZ RYZYKO ICH UŻYCIA W KONTEKŚCIE AKSJOLOGICZNYM¹

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony „unikatowości” i „osobliwości” – zarówno jako terminom, które funkcjonują w ramach dyskursu teoretyczno-estetycznego, jak i wyrazom odgrywającym istotną rolę w języku potocznym. Poza kontekstem estetyki i filozoficznej refleksji nad sztuką są one powszechnie wykorzystywane przez podmioty realizujące zadania z zakresu polityki społeczno-kulturalnej do promowania wydarzeń, zjawisk i obiektów, mimo iż zarówno ich etymologia, semantyka oraz pragmatyka językowa wskazują, że są problematyczne. Mają bowiem w swoje definicje leksykalne wpisane wartościowanie, a także nabierają dodatkowej wartości oceniającej w różnych kontekstach. Ponadto, bazując na słownikowych definicjach dostrzec można, że „unikatowość” i „osobliwość” są wyrazami funkcjonującymi w rodzinie semantycznej stwarzającej istotne ryzyko zatarcia znaczeń poszczególnych słów, czego efektem jest także niejednoznaczność w estetyczno-normatywnej ocenie zjawisk opisywanych za pomocą „unikatowości” i „osobliwości”, nawet jeśli ujmowane są ściślej, jako terminy naukowe funkcjonujących w dyskursie teoretyczno-estetycznym. Analiza źródłosłów, charakterystyka normatywnego potencjału „unikatowości” i „osobliwości” oraz wyrazów, które są im pokrewne, a także podkreślenie roli kontekstu, w jakim występują, zestawiona z podstawowym ich znaczeniem w wybranych językach nowożytnych, pozwoli uwidocznić kluczowe problemy językowe w doświadczeniu potocznym, ale również wskazać istotne z punktu widzenia zagadnień specjalistycznych różnice terminologiczne.

Słowa kluczowe:

unikatowość, osobliwość, kuriozalność, estetyka, semantyka, aksjologia

¹ Tekst przygotowano w ramach grantu MNiSW realizowanego w programie „Doktorat wdrożeniowy” (2020–2023) pod opieką dr hab. Wioletty Kazimierskiej-Jerzyk prof. UŁ pt. *Kategorie unikatowości i osobliwości oraz ich rola w regionalnej polityce społeczno-kulturalnej w województwie łódzkim*.

WPROWADZENIE

Unikatowość i osobliwość są pojęciami, które nie tylko mogą funkcjonować jako użyteczne naukowo nieklasyczne kategorie estetyczne, ale również służyć podmiotom realizującym zadania z zakresu polityki społeczno-kulturalnej do opisu i promocji zjawisk, wydarzeń oraz obiektów. Można stwierdzić, że powszechne i wykraczające poza teoretyczno-estetyczny dyskurs użycie wyrazów „unikatowość” i „osobliwość” sprzyja zarówno kreowaniu wizerunku miejsca, celom marketingowym, jak i ukazywaniu oraz podnoszeniu turystycznych walorów miejscowości, miasta czy regionu. Warto jednak podkreślić, że choć pojęcia te mogą odgrywać istotną rolę w kształtowaniu polityki społeczno-kulturalnej, to w dokumentach administracji publicznej, misjach i strategiach instytucji kultury, a także witrynach internetowych ich wykorzystanie podporządkowane jest funkcji promocyjno-wizerunkowej. W tego typu tekstach autorzy aktualizują znaczenia wyrazów jako jednostek słownikowych i zwykle wykorzystują znaczenia obiegowe, rzadko natomiast odwołują się do szczególnych terminów z zakresu estetyki czy filozofii. Dodatkowo nadmierne posługiwanie się w dyskursie publicznym pojęciami unikatowości i osobliwości, sprawia, że stają się one puste znaczeniowo i tracą tkwiący w nich potencjał performatywnej skuteczności. Oczywiście dyskurs publiczny zasadniczo bazuje na wiedzy potocznej i ogólnej. Może jednak rezonować z dyskursem naukowym, szukać w nim wsparcia, ale i inspirować go do poszukiwania trafniejszych terminów (z perspektywy językoznawczej) oraz innych kategorii w obrębie estetyki i filozoficznej refleksji nad sztuką.

Wyszczególnione powyżej kwestie stały się impulsem do opracowania tytułowych pojęć jako wyrazów obecnych w języku potocznym, a następnie wskazania i przeanalizowania wybranych ujęć teoretycznych, w których funkcjonują one jako terminy teoretyczno-artystyczne czy też kategorie estetyczno-normatywne.

Zagadnienie jest o tyle skomplikowane, że zestawienie tych pojęć nie zostało bezpośrednio – tzn. jako uchwytnie zjawisko – wykorzystane ani w kontekście polityki społeczno-kulturalnej, ani na gruncie refleksji filozoficzno-estetycznej czy językoznawczej. Tymczasem właśnie wyodrębnienie i scharakteryzowanie tej pary pojęć wskazuje na szereg interesujących zarówno teoretycznie, jak i praktycznie obserwacji. Opracowując „unikatowość” i „osobliwość” jako wyrazy używane potocznie, a następnie analizując je jako terminy estetyczne, za zasadnicze dla artykułu metody badawcze uznaję: koncepcję „podobieństwa rodzinnego” zawartą w *Dociekaniach filozoficznych* Ludwiga Wittgensteina oraz analizę etymologii wraz z uwzględnieniem semantycznych i aksjologicznych modyfikacji kluczowych wyrazów w wybranych językach nowożytnych. Wykorzystanie tych metod będzie istotne ze względu na przyjęte przeze mnie założenia badawcze, a mianowicie: „unikatowość” i „osobliwość” funkcjonują

w rodzinie semantycznej, która stwarza ryzyko zatarcia znaczeń należących do nie wyrazów. Chodzi przy tym nie tylko o wieloznaczność, która jest zjawiskiem powszechnym. W przypadku omawianych słów niezwykle istotne jest to, że zaciera się ich nacechowanie aksjologiczne, nie można o nich powiedzieć, że są po prostu pozytywnie lub negatywnie wartościujące. Możliwe jest ich użycie zarówno w sensie afirmującym, jak i deprecjonującym. Ponadto, aksjologiczny potencjał wyrazów tworzących tę rodzinę może być zarówno dodatkowym elementem definicyjnym, jak i ujawniać się lub zanikać oraz zmieniać w zależności od kontekstu użycia; w ramach teoretyczno-estetycznego dyskursu terminy te mogą być definiowane odmiennie, np. w sposób wręcz spolaryzowany, ale też mogą być definiowane podobnie – i mimo to funkcjonować w sposób kontrastujący względem siebie.

Najpierw podejmę próbę zarysowania głównych problemów związanych z użyciem tytułowych pojęć – aby zasygnalizować skalę rozbieżności. Następnie przedstawię w sposób bardziej systematyczny, w tabelach wraz z komentarzami, potencjał znaczeniowy oraz ryzyko aksjologiczne całej rodziny znaczeń w różnych językach. W ostatniej części odniosę się do wybranych koncepcji filozoficzno-estetycznych, w których *explicite* korzysta się ze wskazanych wyżej terminów.

RYZYKO ZATARCIA ZNACZEŃ

Choć pomiędzy wyrazami „unikatowość” i „osobliwość” występują związki semantyczne, to trudno jest wskazać dla nich wspólny mianownik, zwłaszcza gdy do tego tandemu dołączą przymiotniki: „rzadki”, „kuriozalny”, „jednostkowy”, „wyjątkowy”, „dziwaczny”, „oryginalny” etc. Poszukując dla nich wspólnej płaszczyzny, np. w tym, co „niepowtarzalne”, „niepowszechne”, „indywidualne”, „charakterystyczne”, „niewpisujące się w przyjęte normy”, „odróżniające się od innych”, można jedynie uwikłać się w kolejne problemy natury semantycznej i aksjologicznej. Przykładowo w *Słowniku synonimów polskich* zarówno pod hasłem „osobliwość”, jak i „unikat” odnaleźć można określenia bliskoznaczne: „cud, wyjątek, zjawisko” (Kurzowa et al., 1998, s. 246, 424). Ponadto „unikalny” i „unikatowy” znaczą tyle, co „indywidualny, jedyny, mistrzowski, pojedynczy, rzadki, specyficzny, swoisty, szczególny, wyjątkowy”, natomiast dla „osobliwego” wyróżniono następujące synonimy: „ciekawyy, cudowny, dziwny, niezwykły” (Kurzowa et al., 1998, s. 246, 424). „Dziwny” koreluje jednak silniej z „osobliwym” i „kuriozalnym” niż „unikatowym” (Kurzowa et al., 1998, s. 101). W *Wielkim słowniku wyrazów bliskoznacznych* pod hasłem „dziwo” znajduje się „osobliwość”, „dziwny” zostaje zestawiony z „niezwykłym”, „ekscentrycznym”, „kuriozalnym”, „niesamowitym”, zaś „dziwoląg” to potocznie „osobliwość”

(Bańko, 2007, s. 160). „Unikatowy” może być także synonimem „wyjątkowego”, a „unikat” „osobliwości”, która znów łączona jest z tym, co „dziwne”, „kuriozalne”, ale także „oryginalne” „ekscentryczne” czy „niepospolite” (Dąbrowka, Geller i Turczyn, 1998, s. 83, 150). Doroszewski definiuje „unikat” jako „rzecz jedyną w swoim rodzaju; jedyny egzemplarz, okaz”, „osobliwość” jako „coś osobliwego, rzecz osobliwą, szczególną, niezwykłą, zadziwiającą; dziw, fenomen, oryginalność”, a przymiotnik „osobliwy” ma, według niego, ważną dodatkową cechę znaczeniową: „zwracający uwagę, nie taki jak inni, nie taki jak zwykle, jak normalnie” (1958–1969). Można również zdefiniować to, co unikatowe jako to, co „jest bardzo rzadko spotykane i dlatego cenne”, zaś „osobliwość” jako „coś, co występuje bardzo rzadko i zwraca uwagę swoją niezwykłością” (Bańko, 2000, s. 916). Osobliwymi nazywamy takie rzeczy, osoby, zjawiska, które „różnią się znacznie od innych rzeczy, osób” (Bańko, 2000, s. 1192).

Jednocześnie warto zauważyć, że w słowniku Doroszewskiego „zjawisko osobliwe”, „niezwykłe”, „dziwaczne”, „osobliwość”, „dziwołag” są określeniami, które znaleźć można pod hasłem „kuriozum” (1958–1969). Zaproponowana przez Doroszewskiego definicja, podobnie jak definicje w słownikach synonimów, wskazuje, że „kuriozalności” i „dziwaczności” bliżej jest do „osobliwości” niż „unikatowości”. „Kuriozalne” natomiast oznaczać może także „rzadko spotykane, budzące zdumienie swoją niezwykłością lub dziwacznością” (Bańko, 2000, s. 735). Słowo „kuriozalne” czasem używane jest z odcieniem dezaprobaty (Bańko, 2000, s. 735). Widać więc, na podstawie wybranych definicji słownikowych, że pojęcia unikatowości i osobliwości nie są równoznaczne, czyli treść i zakres znaczeniowy obu wyrazów tylko częściowo się pokrywają. Można zauważyć, że są określeniami raczej oceniającymi niż neutralnymi, co z jednej strony sprawia, że stają się interesujące jako nieklasyczne kategorie estetyczno-normatywne, z drugiej zaś wskazuje, że ocenianie może być zarówno dodatkowym elementem definicyjnym tych wyrazów, jak i wartością oceniającą ujawniającą się dopiero w określonym kontekście.

Warto również zauważyć, że w niektórych publikacjach naukowych, jak i tekstach prezentujących lokalne misje oraz strategie, tworzonych przez różne jednostki administracji publicznej oraz instytucje kultury, naprzemiennie lub wymiennie stosuje się wyrazy „unikatowy” i „unikalny”. Jak zaznacza Bańko, niejednokrotnie argumentowano, że zapożyczony z języka rosyjskiego przymiotnik „unikalny” jest określeniem niefortunnym, budzącym skojarzenia z „możliwym do uniknięcia” i dlatego nie powinien być utożsamiany z „unikatowym” (2003, s. 306). Niemniej, warto nadmienić, że oba pojęcia są poprawne językowo, choć należy używać ich ostrożnie, zwracając uwagę na konteksty ich występowania: „Na przykład *tkaniny unikatowe* i *ceramikę unikatową* przeciwstawia się wyrobom przemysłowym; w tym znaczeniu nie można ich nazwać *unikalnymi*” (Bańko, 2003, s. 306).

Wyróżnione w jednym z powyższych akapitów przymiotniki korelujące z „unikatowością” lub „osobliwością”, np. „oryginalny”, „wyjątkowy”, „niepowtarzalny” itd., zdają się sobie semantycznie bliskie, jednak nie na tyle, by uznać je za określenia, które mogą być stosowane wymiennie, nie wpływając przy tym na sens wypowiedzi, emocjonalną tonację, czy wreszcie wartość nadawaną przez nie wydarzeniom, zjawiskom i obiektom. Należałoby raczej stwierdzić, że tworzą one rodzinę semantyczną utworzoną przez wyrazy bliskoznaczne. Jak zauważa Wittgenstein:

Widzimy skomplikowaną siatkę zachodzących na siebie i krzyżujących się podobieństw; podobieństw w skali dużej i małej. Podobieństw tych nie potrafię scharakteryzować lepiej niż jako „podobieństwa rodzinne”, gdyż tak właśnie splatają się i krzyżują rozmaite podobieństwa członków rodziny: wzrost, rysy twarzy, kolor oczu, chód, temperament itd., itd. (2000, s. 50–51).

Konsekwencje definiowania z uwzględnieniem rodzinnego podobieństwa znaczeń są jednak istotne i polegają nie tylko na usankcjonowaniu wieloznaczności. Musimy się zgodzić też, iż nie sposób podać obowiązującej reguły użycia danych słów (ani warunków koniecznych, ani wystarczających). Nie można jednak tym samym sprowadzić znaczenia danego słowa wyłącznie do jego całkowicie arbitralnej praktyki użycia. Rozumiemy przecież, co do nas mówi ktoś, kto używa słowa „unikat” do określenia przedmiotu pospolitego. Możemy także założyć, że zna jego etymologię i wie, co ono oznacza. Nie chroni go to jednak przed błędnym lub – mówiąc językiem Austina – niefortunnym użyciem (1993, s. 566–572). Znaczenie bowiem, według Wittgensteina, jest uchwytnie zawsze w relacji do tego co niesemantyczne, jakiejś rzeczy czy innego rzeczywistego elementu świata. Nie oznacza to także, że nie możemy budować definicji normatywnych. Możemy przedstawiać nasze racje za takim lub innym, rozumieniem danego pojęcia. Ale racje te nie będą obowiązywały w sposób konieczny, możemy – i tak się dzieje według Wittgensteina z reguły właśnie w estetyce – jedynie argumentować na rzecz naszego stanowiska (Wittgenstein, 1977, s. 141–146). Nie można też wykluczyć, że jeśli kogoś przekonamy do naszego sposobu użycia danego słowa, to będzie stosował je tak, jak chcemy, że obdarzymy go niezawodnym narzędziem posługiwania się tym słowem. Sformułowanie reguły użycia danego słowa nie zmienia bowiem tego, że wartość semantyczna należy nie tylko do słowa, ale też jego ekstensji. Badanie sposobów użycia słów pokazuje też, w jakim żyjemy świecie, a nie tylko z jakiego korzystamy słownika.

Trzeba tu jednak zauważyć, że koncepcja Wittgensteina nie odwołuje nas od śledzenia znaczeń, a przeciwnie, pozwala obserwować, co się z pojęciami dzieje. „Unikatowość” i „osobliwość” oraz wyrazy bliskoznaczne tworzą rodzinę semantyczną, w której znaczenia zacierają się na różne sposoby, a wynikają

one zarówno z różnic etymologicznych, jak i użycia wyrazów w różnych kontekstach i typach tekstów, w tym np. częściowego nakładania się ich zakresów. Problem ten niesie ze sobą określone konsekwencje teoretyczne, ale i odzwierciedla zwyczaje językowe, które bazują na intuicyjnym, niekiedy schematycznym posługiwaniu się tytułowymi pojęciami. W efekcie wydarzenia, zjawiska czy obiekty określane mianem unikatowych albo osobliwych mogą zostać uznane za pozytywne – np. „wyjątkowe”, „niepowtarzalne” – ale także negatywne – np. „kuriozalne”.

Zasygnalizowany powyżej problem wymaga dokładniejszego omówienia z uwzględnieniem etymologii tych wyrazów, jak i ich semantycznych oraz aksjologicznych modyfikacji w wybranych językach nowożytnych.

ETYMOLOGIE I ZAGADNIENIA SEMANTYCZNO-AKSJOLOGICZNE

Niezależnie od współczesnych definicji słownikowych „unikatowości” i „unikatu”, u źródeł tych wyrazów znajdują się łaciński liczebnik *unus* i przymiotnik *unicus*. *Unus* oznacza „jeden jedyny, tylko jeden”, natomiast *unicus* to „jeden w swoim rodzaju, wyjątkowy, nadzwyczajny” (Plezia, 2007, s. 493, 495–496). Podobne znaczenie liczebnika *unus* i przymiotnika *unicus* występuje w słowniku Józefa Korpantego (2003, s. 906–905). Trzeba zaznaczyć, że już w łacińskim źródłosłowie ujawnia się aksjologiczna niejednoznaczność przymiotnika *unicus*. Może on występować zarówno w znaczeniu dodatnim jako „zacny, znakomity”, jak i ujemnym jako „wyjątkowo ohydny” (Plezia, 2007, s. 495–496).

Zawarty w polskich wyrazach łaciński rdzeń uchwytny jest także w innych językach nowożytnych. W tej analizie wykorzystuję te najbardziej przydatne we współczesnym dyskursie estetycznym. Poprzestając zatem na zaprezentowaniu i omówieniu podstawowego znaczenia wyrazów „unikatowość” i „osobliwość” w wybranych językach nowożytnych, bezpośrednio wywodzących się z łaciny – francuskiego, włoskiego, hiszpańskiego – jak i należących do rodziny języków germańskich – angielskiego oraz niemieckiego – spróbuję określić aksjologiczny potencjał tych pojęć, a także wskazać występujące między nimi różnice oraz podobieństwa. Oczywiście każdy język zawiera specyficzny system semantyczny i odzwierciedla konkretną kulturę (Wierzbicka, 2006, s. 47). Myślę jednak, że zabieg ten nie tylko wzbogaci analizę polskich wyrazów, ale także okaże się przydatny w badaniu obcojęzycznych tekstów z zakresu estetyki i refleksji nad sztuką oraz polskich publikacji wykorzystujących terminologię zaczerpniętą z innych języków nowożytnych.

I tak, francuski rzeczownik *unique* tłumaczony bywa zwykle na język polski jako „unikat” (Sikora, Penazzi i Sieroszewska, 2015, s. 1208), a przymiotnik *unique* jako „jeden, wyjątkowy” (Słobodska, 2002, s. 466), angielski *unique* czy

one of a kind jako „unikatowy, wyjątkowy, jedyny w swoim rodzaju, niepowtarzalny, niezrównany, bezkonkurencyjny, rzadki, niezwykły, potocznie niezwykły, wybitny” (Linde-Usiekniewicz, Smith, 2007, s. 430), hiszpański przymiotnik *único* jako „jedyny, unikatowy” (Perlin, 2006, s. 229) oraz „unikalny” (Papis, 2005, s. 226), natomiast włoski *unico* jako „jedyny, niepowtarzalny, wyjątkowy, unikalny, jedyny w swoim rodzaju, jednorazowy” (Jamrozik, 2005, s. 961). Niemiecki rzeczownik *Einzigartigkeit* oznacza „unikatowość” (Wiktorowicz, Frączek, 2008, s. 859), a przymiotnik *einzigartig* przetłumaczony zostaje jako „unikatowy jedyny w swoim rodzaju, niepowtarzalny, niezwykły, wyjątkowy” (Wiktorowicz, Frączek, 2008, s. 859). Struktura rodziny semantycznej cechuje się tym, że relacje pomiędzy jej elementami wynikają nie tyle ze ścisłych rozróżnień i w pełni domkniętych definicji, ile raczej niuansów zabarwień emocjonalnych, kontekstów użycia, powszechnych praktyk w tym zakresie, które determinują rozumienie pojęć. Ponieważ języki narodowe powstają i rozwijają się niezależnie od siebie i w odmiennych warunkach, występujące w nich rodziny semantyczne zbudowane wokół określonej cechy obiektu lub zjawiska nie charakteryzują się wzajemną przystawalnością. Nie sposób oddać w sposób precyzyjny i jednoznaczny wewnętrzne zniuansowanie określonej rodziny semantycznej poruszając się w obszarze zasobu leksykalnego innego języka. Otwiera to drogę do pewnej elastyczności, z którą można posługiwać się elementami tego zasobu. Dla przykładu w języku niemieckim wyraz „unikatowość” będzie można próbować oddać za pomocą zarówno słowa *Einzigartigkeit*, jak i *Einzigkeit* (którym w kontekście dzieła sztuki posługuje się na przykład Georg Simmel (1908)).

Aby określić aksjologiczny potencjał wyrazów w wybranych językach nowożytnych, posłużę się przykładowymi definicjami zawartymi w słownikach odpowiadających każdemu z tych języków (tabela 1). Ze względu na to, że niektóre określenia występują zarówno w formie rzeczowników, jak i przymiotników, np. niemieckie *Einzigartigkeit* i *einzigartig*, będą w tabelach odnosiła się do tych drugich, co moim zdaniem pozwoli na wydobycie i dokładniejsze rozpoznanie potencjału aksjologicznego tych wyrazów.

Tabela 1.

WYRAZ	ZNACZENIE
Język francuski	
unique	<ol style="list-style-type: none"> 1. qui est un seul 2. n'est pas accompagné d'autres du même genre 3. qui existe en un seul exemplaire 4. qui est seul de son espèce dans un contextte donné 5. qui se distingue des autres par son originalité, ses qualités 6. qui étonne par son caractère bizarre, singulier, exceptionnel (Robert, 2017, s. 2657).

Język angielski	
unique	<ol style="list-style-type: none"> 1. unusually good and special (e.g., a unique opportunity) 2. being the only one of its kind (e.g., Each fingerprints are unique.) 3. being the only existing one of its type or, more generally, unusual, or special in some way 4. <i>unique to sb/sth</i> existing only in a particular place or in relation to a particular person or people uniqueness (e.g., the uniqueness of each people) (Summers et al., 2006, s. 1686; Rundell, 2002, s.1569).
Język hiszpański	
único	solo y sin otro de su especie (Dle.rea.es).
Język włoski	
unico	che è il solo esistente, sia in senso assoluto sia relativamente a determinate caratteristiche (Treccani.it).
Język niemiecki	
einzigartig	nur einmal vorhanden, dann einmalig in seiner Art, hervorragend (Wahrig-Burfeind, 2008, s. 300).

Źródło: opracowanie własne autorki.

Analiza tabeli pod kątem semantyki wyróżnionych pojęć prowadzi do wniosku, że we wszystkich tych językach przymiotnik „unikatowy” nie jest jednoznaczny pod względem aksjologicznym. Przykładowo, w języku francuskim *qui existe en un seul exemplaire* (istniejący w jednym egzemplarzu) wskazuje na neutralny charakter *unique*. Jednak *qui se distingue des autres par son originalité, ses qualités* (wyróżniający się od innych swoją oryginalnością, swoimi walorami) sugeruje pozytywny, a *qui étonne par son caractère bizarre, singulier, exceptionnel* (zadziwiający swoim dziwnym, niepowtarzalnym, wyjątkowym charakterem) raczej negatywny potencjał *unique*. Wiele zależy od kontekstu użycia danego słowa, jak i tego, że zarówno w łacinie, jak i językach nowożytnych wyrazy te są wieloznaczne.

Z podobną wieloznacznością zetknąć można się w *Oryginalności awangardy* Rosalind E. Krauss. Rozważając tytułową kwestię, Krauss podkreśla, że „oryginalność awangardy to [...] dosłowny początek, zaczynanie od zera, narodziny”, ale także łączy oryginalność z tym, co „indywidualne, niepowtarzalne” (1997, s. 399–420). „Oryginalność” jako pojęcie znajdujące się w tej samej rodzinie semantycznej, co „unikatowość” i „osobliwość” wywodzi się od łacińskich *origo* (narodziny, pierwociny, początek) i *originalis* (pradawny, pierwotny, oryginalny, autentyczny, pierworodny) (Plezia, 1998, s. 738). Nie można jednak wskazać znaczenia wyrazu „oryginalność” bez uwzględnienia kontekstu, w którym występuje.

Sądzę, że aksjologiczne napięcie ujawnia się nie tylko w języku francuskim, ale również polskim. „Unikatowy”, „unikatowość”, „unikat” konwencjonalnie i zgodnie ze słownikowymi definicjami oraz bazującym na potocznej wiedzy użyciem uznawane są za określenia nacechowane dodatnio. Dowartościowują,

korelują z tym, co niepowtarzalne, jedyne w swoim rodzaju, wskazują na drogocенność rzeczy, obiektu oraz zjawiska. Jednak podobnie jak w języku francuskim, wyraz „unikatowość” może nieść ze sobą niejednoznaczny ładunek aksjologiczny w zależności od kontekstu, w którym zostaje użyty.

Aksjologiczny potencjał wyrazów opracowany z uwzględnieniem definicji słownikowych przedstawiam w poniższej tabeli.

Tabela 1.1.

JĘZYK	WYRAZ	POTENCJAŁ AKSJOLOGICZNY		
		neutralny	pozytywny	negatywny
łaciński	unus	∨		
	unicus	∨	∨	∨
polski	unikatowy	∨	∨	∨
	unikatowość / unikat	∨	∨	∨
francuski	unique	∨	∨	∨
angielski	unique	∨	∨	
hiszpański	único	∨	∨	
włoski	unico	∨	∨	
niemiecki	einzigartig	∨	∨	

Źródło: opracowanie własne autorki.

Analizując unikatowość już nie jako jednostkę słownikową, ale termin naukowy, można spróbować spojrzeć na nią z dwóch perspektyw – opisowej (deskryptywnej) i normatywnej. Rozpatrując „unikatowość” z tej pierwszej perspektywy, pomijamy kwestie związane z estetyczną oceną zjawisk i obiektów, podkreślając jedynie, że gdy mówimy, że coś jest unikatowe, to po prostu myślimy, że nie ma innego takiego obiektu i że obiekt ten jest tylko jeden, jak np. najwyższy budynek na świecie, czy też geometryczny środek Polski (Mróz, 2021, s. 3–27). W tej perspektywie ujawnia się zarazem neutralny aksjologicznie charakter „unikatowości”. Z kolei w perspektywie normatywnej „unikatowość” może być zarówno pozytywna, jak i negatywna w zależności od przyjętych kryteriów oceny zjawisk czy obiektów określanych za jej pomocą (Mróz, 2021, s. 3–27). Unikatowość sprowadzona do pojedynczości może się wydawać skrajnym zredukowaniem tego pojęcia. Perspektywa normatywna, której zastosowanie wymaga przyjęcia określonych kryteriów dla oceny zjawisk czy obiektów uznawanych za unikatowe, wydaje się bardziej owocna. Takie stanowisko reprezentuje Jerrold Levinson. Zauważa on, że estetyczna unikatowość wymaga rozważenia cech czy jakości na poziomie wykraczającym poza zwykłą obserwację, że żadne dwie rzeczy nie są fizycznie identyczne i że w tym sensie każda rzecz jest wyjątkowa (Levinson, 1980, s. 435–449). W praktyce oznaczać

to może, że uznawanie czegoś za unikatowe wiąże się z pogłębionym doświadczeniem, a nie automatycznym, powierzchownym etykietowaniem.

„Osobliwość” nie jest wyrazem, który wywodzi się z języka łacińskiego. W słowniku Bańkowskiego definiowany jest jako „niezwykłość; rzecz niezwykła”, ale też „osobność, odrębność, szczególność; jednostkowość (w opozycji do wielość)” (2000, s. 443). „Osobliwy” natomiast to zarówno „niezwykły, nietypowy, skłonny do dziwactw”, jak i „osobny, odrębny; prywatny, jednostkowy, szczególny” (Bańkowski, 2000, s. 443). Taka definicja koresponduje ze znaczeniem rzeczownika „osobliwość”, która jako abstrakcyjna nazwa cechy łączy się z „niezwykłością”, ale jako konkretna rzecz, zjawisko oznacza „cuda niewidy, dziw, dziw nad dziwy, dziwactwo, dziw, fenomen, kuriozum, wybryk natury, cudactwo *pot.*, dziwadło *pot.*, dziwołąg *pot.*, dziwowisko *pot.*” (Bańko, 2007, s. 504). Być może pojęcie to wywodzi się od słowa „osobny”, które od XV wieku oznaczało „wydzielony, odrębny”, ale też „osobisty, własny”: „Na starszy przym. nawarstwiały się nowsze derywaty od *osoba*. – Od tego *osobnik* (dawn. XVI w. ‘człowiek nienależący do żadnego stronnictwa’, ‘ten, kto przyjmuje komunię św. pod dwiema postaciami’” (Boryś, 2005, s. 400)). Długosz-Kurczabowa zakłada jednak, że „osobliwy” pochodzi od „osobistego”, czyli „właściwego danej osobie, należącego do niej, jej własnego, dokonywanego przez nią bezpośrednio”, ten z kolei należy do rodziny wyrazów utworzonej przez wyraz rodzimy „osoba” rozumiany jako „jednostka ludzka; persona; postać” (2003, s. 387). Jak zauważa Długosz-Kurczabowa pochodnymi od „osobliwego” są przysłówek „osobliwie”, jak również rzeczownik „osobliwość”, ale także dawniej używany „osobliwiek” w rozumieniu „lekarstwo, specyfik” oraz „osobny”, który w XV wieku miałby znaczyć „nadzwyczajny, celny” (2003, s. 388). Widać zatem, że zakorzeniona w języku polskim „osobliwość” nie jest pojęciem, które z łatwością naprowadzi na łaciński rdzeń odpowiadający innym językom nowożytnym.

Aby odnaleźć łaciński źródłosłów dla innych języków nowożytnych, należy dokonać swego rodzaju wolty i rozpocząć poszukiwania od występujących w nich słów, które na tę etymologię naprowadzą. W *The Oxford Dictionary of English Etymology* pojawia się wyraz *curious*, definiowany jako „careful, ingenious, eager to know or learn, carefully or skilfully wrought exciting attention by being strang” (Onions, 1966, s. 236). Wychodząc od angielskiego *curious* z łatwością trafić można na rzeczownik *curiosity*, tłumaczony na język polski jako „ciekawość, ciekawostka, osobliwość, rzadkość, unikat, oryginał, dziwak”. Warto nadmienić, że za sprawą angielskich *curious* i *curiosity* docieramy do łacińskich *curiosus* i *curiositas*. Pierwsze z nich tłumaczone jest jako „troskliwy, dbały o coś, ciekawy (o osobach i rzeczach), żądny wiedzy, znawca czegoś, uczoney”, drugie zaś oznacza „ciekawość, żądzę wiedzy, grzeszną chęć poznania tajemnic boskich, pilność (też jakąś chęć posiadania władzy,

władztwa)” (Plezia, 1998, s. 817). W innym słowniku *curiosus* tłumaczone jest także jako „nadmiernie, skomplikowany, zawity” (Korpanty, 2003, s. 469).

Rozpoznanie łacińskiego źródłosłowu pozwala rozszerzyć poszukiwania na inne niż angielski języki nowożytne. I tak, jak w przypadku analizy etymologicznej wyrazu „unikatowość” docieramy za sprawą etymologii do francuskiego przymiotnika *curieux* tłumaczonego jako „ciekawyy, ciekawski, dziwaczny, zainteresowany” (Słobodska, 2002, s. 195), a także rzeczownika *curiosité*, czyli „osobliwości” (Sikora, Penazzi, Sieroszevska, 2015, s. 915), hiszpańskiego *curioso* „ciekawyy, ciekawski, dziwnyy, niezwykły, osobliwy, interesujący, zadbane, schludny, czystyy” (Papis, 2005, s. 76), włoskiego *curioso* „ciekawski, ciekawyy (interesujący się), kuriozalny” (Jamrozik, 2005, s. 106, a nawet niemieckich *kurios* i *Kuriozum* oznaczających po prostu „kuriozalny” i „kuriozum” (Wiktorowicz, Frączek, 2008, s. 281). A co istotniejsze, „odkrywamy” polskie „kuriozalny” i „kuriozum”.

Znaczenia tych słów zrekonstruowane na podstawie rodzimych słowników prezentuje poniższa tabela, której zawartość podobnie jak w przypadku „unikatowości” koncentruje się na przymiotnikach (tabela 2).

Tabela 2.

WYRAZ	ZNACZENIE
Język francuski	
curieux	1. qui est très désireux de voir ou d'apprendre quelque chose 2. qui est digne d'intérêt, remarquable 3. qui est bizarre, étrange, étonnant, singulier (Robert, 2017, s. 606).
Język angielski	
curious	1. wanting to know about something 2. strange or unusual (Summers et al., 2006, s. 360; Schwarz et al., 1988, s. 348).
Język hiszpański	
curioso	1. inclinado a aprender lo que no conoce 2. que llama la atención o despierta interés por su rareza u originalidad 3. limpio y bien arreglado (Dle.rea.es).
Język włoski	
curioso	1. desideroso di sapere per amore di conoscenza o, più spesso, per interesse ozioso e superficiale 2. che suscita vivo interesse, che attira l'attenzione per la sua singolarità, novità, rarità o stranezza (Treccani.it).
Język niemiecki	
kurios	merkwürdig, sonderbar, wunderlich (Wahrig-Burfeind, 2008, s. 630).

Źródło: opracowanie własne autorki.

Interesujące, że znaczenie łacińskiego *curiosus* „troskliwy, dbały o coś” zachowało się jedynie w języku hiszpańskim *limpio y bien arreglado*, które można by przetłumaczyć po prostu jako „czysty i zadbane”. Podobnie jak w przypadku „unikatowości”, „unikatu”, przymiotnika „unikatowy”, analiza tabeli zawierającej definicje słownikowe pozwala określić potencjał aksjologiczny wyrazów w językach nowożytnych, który zaprezentowany zostaje w poniższej tabeli. Warto podkreślić, że wyrazy „kuriozalny” i „kuriozum”, choć mogą zostać zdefiniowane jako „rzadko spotykane, budzące zdumienie swoją niezwykłością lub dziwaczością” (Bańko, 2000, s. 735) – co zostało już zaznaczone – są określeniami, którym trudno jest przypisać pozytywny charakter.

Tabela 2.1.

JĘZYK	WYRAZ	POTENCJAŁ AKSJOLOGICZNY		
		neutralny	pozytywny	negatywny
łaciński	curiosus	∨	∨	
	curiositas	∨	∨	∨
polski	kuriozalny			∨
	kuriozum			∨
francuski	curieux	∨	∨	∨
angielski	curiosity	∨	∨	∨
hiszpański	curioso	∨	∨	∨
włoski	curioso	∨	∨	∨
niemiecki	kurios		∨	∨

Źródło: opracowanie własne autorki.

W języku angielskim jest jeszcze jedno słowo, które może wskazywać na inny łaciński źródłosłów. Pod hasłem *peculiar* znajdziemy „that is one’s own, individual, particular, uncommon, odd” (Onions, 1966, s. 661). Angielskie *peculiar*, czyli „szczególny, specyficzny, osobliwy, dziwaczny, indywidualny, właściwy czemuś, specjalny, szczególny, własny, osobisty, przywilej osobisty” (Linde-Usiekniewicz i Smith, 2007, s. 430) naprowadza na *peculium* i *peculiaris*. *Peculium* to „majątek (pierwotnie składający się z bydła); (zwłaszcza) prywatna (osobista) własność pana domu lub jego żony, syna lub córki, niewolnika, w przerośnym znaczeniu: oszczędność”, natomiast *peculiaris*, od *peculium* wywodzące się, można przetłumaczyć jako „prywatny, własny, dotyczący własności, w przerośnym znaczeniu: właściwy, osobny, specjalny, szczególny, nadzwyczajny” (Plezia, 1999, s. 59; Korpanty, 2003, s. 414).

Peculium i *peculiaris* stanowią rdzeń dla francuskiego *pécuniaire* tłumaczonego na język polski jako „pieniężny, finansowy”, hiszpańskiego *peculiar* jako „osobliwego, specjalnego, swoistego, szczególnego, charakterystycznego” (Perlin, 2006, s. 590; Papis, 2005, s. 174), włoskiego *peculiare* jako „dzi-

wacznego, ekscentrycznego, osobliwego, charakterystycznego, interesującego” (Jamrozik, 2005, s. 279). W języku niemieckim „osobliwość” jako przedmiot, zjawisko tłumaczona bywa jako *Rarität*, ale również *merkwürdig* (Wiktorowicz, Frączek, 2008, s. 477), za pomocą którego Wahrig-Burfeind definiuje *kurios* (Wahrig-Burfeind, 2008, s. 630).

Tabela 3.

WYRAZ	ZNACZENIE
Język francuski	
pécuniaire	qui concerne les ressources en argent, la fortune (Larousse.fr).
Język angielski	
peculiar	1. strange, unfamiliar, little surprising, unusual (sometimes in an unpleasant way) 2. it is a feature that only belongs to that person or only exists in that place or situation; characteristic especially of a particular person, group, or thing 3. behaving in a strange and slightly way (Summers et al., 2006, s. 1125).
Język hiszpański	
peculiar	propio o privativo de cada persona o cosa (Dle.rea.es).
Język włoski	
peculiare	1. ingolare, particolare, proprio di una determinata cosa o persona (o di un insieme di cose o persone), oppure di una condizione o situazione, a confronto di altre 2. nel diritto romano, che si riferisce al peculio: servo p., il servo che disponeva del peculio (Treccani.it).
Język niemiecki	
merkwürdig	1. Aufmerksamkeit erregend, eigenartig, verwunderlich 2. auffällig, verdächtig; das ist eine (Wahrig-Burfeind, 2008, s. 694).

Źródło: opracowanie własne autorki.

Tabela 3.1.

JĘZYK	WYRAZ	POTENCJAŁ AKSJOLOGICZNY		
		neutralny	pozytywny	negatywny
łaciński	peculium	✓	✓	
	peculiaris	✓	✓	✓
polski	osobliwy	✓	✓	✓
	osobliwość	✓	✓	✓
francuski	pécuniaire	✓		
angielski	peculiar	✓	✓	✓
hiszpański	peculiar	✓		
włoski	peculiare	✓	✓	✓
niemiecki	merkwürdig		✓	✓

Źródło: opracowanie własne autorki.

Choć w tabeli 3.1. ukazującej potencjał aksjologiczny umieszczone zostały wyrazy „osobliwy”, „osobliwość”, to jak już wspominałam nie wywodzą się one z języka łacińskiego. Niemniej wydaje się, że ich słownikowe znaczenie silniej koresponduje z *peculium*, który oznacza także „osobny”, „prywatny”, „własny” niż *curiosus* i *curiositas*. Interesujące są *kurios* i *merkwürdig*, które na podstawie słownika Wahrig-Burfeind można by uznać nawet za synonimiczne. O ile w słowie *kurios* ujawnia się łacińskie *curiosus* i *curiositas*, o tyle *merkwürdig* nie posiada łacińskiego rdzenia. Niemniej zarówno *kurios*, jak i *merkwürdig* zdają się być pojęciami o silnie spolaryzowanych znaczeniach, co może prowadzić do stwierdzenia, że są one albo nacechowane dodatnio, albo ujemnie, nie mogą być jednak neutralne.

Zaprezentowane powyżej tabele ukazujące potencjał aksjologiczny „unikatowości”, „osobliwości” czy „kuriozalności” mają charakter orientacyjny, zwłaszcza, gdy potencjał ten próbuje się określić w językach nowożytnych innych niż język polski. Jest to rezultatem tego, że znaczenia i nacechowanie wyrazów kształtują się w użyciu i w określonych kontekstach. Przykładowo, u Williama Gavera angielskie *curious* pojawia się w znaczeniu „ciekawy dla kogoś” i „być ciekawym czegoś” (Gaver, 2007, s. 1–8). Tego rodzaju różnice semantyczne są obecne także w języku polskim, na co wskazują zarówno słowniki języka polskiego, jak i synonimów czy wyrazów bliskoznacznych.

SPOLARYZOWANE UJĘCIA FILOZOFICZNO-ESTETYCZNE – PRZYKŁADY

Spójrzmy, w jaki sposób przemieszczają się znaczenia „unikatowości” i „osobliwości” w obrębie jednego, specjalistycznego dyskursu, jakim jest estetyka. Warto zwrócić uwagę, że ryzyko użycia tych słów w nauce nie maleje. Przeciwnie, możemy wskazać na ich spolaryzowane znaczenia.

Przykładowo, w polskim tłumaczeniu *Piękna* Rogera Scrutona przymiotnik „unikatowy” (*unique*) opisuje jednostkę, sztukę oraz styl. Scruton stwierdza, że: „sztuka jest „(...) wyrazem indywidualnych doświadczeń, zawartych w unikatowej formie, która określa ich jednostkowość” (2018, s. 114). Dla Scrutona unikatowy jest np. styl van Gogha:

(...) wówczas każdy, kto posługuje się podobnymi środkami wyrazu, będzie postrzegany jedynie jako naśladowca lub autor pastiszu, a nie jako artysta posiadający swój własny styl. Tendencja, by myśleć w ten sposób, ma wiele wspólnego z naszym poczuciem integralności: unikatowy styl to taki, który cechuje jednostkową ludzką istotę, której osobowość w pełni odzwierciedla się w dziełach (...) (2018, s. 106)²

² (...) so that anyone who shares the repertoire is seen as a mere copier or pasticheur, and not as an artist with a style of his own. Our tendency to think in this way has something to do with our sense of human integrity: unique style is one that has identified a unique human being, whose personality is entirely objectified in his work (...) (Scruton, 2011, s. 91).

Z kolei Georg Simmel, niejako w opozycji do Scrutona, uznaje, że styl jest takim sposobem formowania, które neguje indywidualną istotę i wartość tego dzieła, jego unikatowość (*Einzigkeit*), ponieważ dzieła poddane stylowi mają jakiś wspólny korzeń i sytuują się na przeciwległym biegunie dzieł wyrastających z jedni artystycznej osobowości i „istniejącej wyłącznie dla niej samej unikatowości” (2007, s. 178). Simmel nie przeczy temu, że istnieje styl wielkich artystów, wypływający z ich indywidualnego sposobu wyrazu. Jednak taki indywidualny styl mistrza może znaleźć kontynuatorów, co stwarza zagrożenie dla unikatowości (Simmel, 2007, s. 178). Zarówno Scruton, jak i Simmel wiążą unikatowość z tym, co jednostkowe i indywidualne, ale ich stanowiska kontrastują ze sobą ze względu na odmienne podejście do kwestii stylu. O ile Scruton łączy unikatowość ze stylem np. stylem van Gogha, o tyle Simmel przeciwstawia styl unikatowości. Niewątpliwie Simmel bliższy jest łacińskiemu *unus*, dzięki czemu ucina normatywnie zakorzoną spekulację, forsując jednocześnie metafizyczne założenie suwerenności sztuki. Scruton natomiast, obdarzając unikatowością także (a może nawet przede wszystkim) podmiot i jego aktywność, mnoży unikaty pod szyldem wytworów jednostkowej osobowości.

Odwołując się do tekstów klasycznych, warto przywołać Kanta ujęcie osobliwości. U Kanta „osobliwość” (*Eigentümlichkeit*) towarzyszy pojęciu manieri czy zmanierowania (*Manierieren*):

Zmanierowanym jednak nazywa się dzieło sztuki tylko wówczas, jeśli wrażenie jego idei zmierza do osobliwości, a nie zostaje dostosowane do idei. Okazałość (kunsztowność), napuszoność i afekcja byle tylko wyróżnić się (ale bez polotu) od tego, co pospolite, przypominają zachowanie się człowieka, o którym powiada się, że przysłuchuje się sobie, gdy mówi, albo też zachowuje się tak, jak gdyby znajdował się na scenie, aby się na niego gapiono, co zawsze zdradza partacza (1986, s. 250).

Inaczej posługuje się terminem tym Krzysztof Pomian, który w *Zbieraczach i osobliwościach* stwierdza:

(...) pragnie się osiągnąć wiedzę o osobliwościach i poszukuje się wśród wytworów natury i sztuki przedmiotów rzadkich, wyjątkowych, nadzwyczajnych, uchodzących za powiązane w uprzywilejowany sposób z całością, gdyż wnoszą dodatkowe informacje, bez których znajomość świata jako całości lub jakiejś jego części byłaby tylko fragmentaryczna. Przedmioty te nazywa się *curieux* i tak samo określa się tego, kto się nimi interesuje (1996, s. 76).

Sposób, w jaki Pomian opisuje osobliwości nie tylko wskazuje na pokrewieństwo tego terminu z tym, co „rzadkie”, „wyjątkowe”, „nadzwyczajne”, ale także przywołując francuskie *curieux*, odnosi się pośrednio do łacińskich *curiosus* i *curiositas* oraz ich znaczenia: „ciekawość”, „żądny wiedzy” i odpowiadających im rzeczowników. Zestawiając ze sobą te dwa ujęcia, można by powiedzieć,

że Kant, choć nie precyzuje osobliwości, wydobywa negatywny jej aspekt łącząc ją z manierą, a właściwie „rodzajem małpowania [...] aby jak najbardziej oddalić się od naśladowców, nie posiadając przecież talentu, by być zarazem czymś, co służy za wzór” (1986, s. 249–250). Pomian natomiast wykorzystując korelacje osobliwości z tym, co „wyjątkowe” i „nadzwyczajne”, akcentuje pozytywny potencjał aksjologiczny tego terminu.

Jak widać, interesujące – by nie powiedzieć „mylące” – zagadnienia pojawiają się nie tylko w odniesieniu do „unikatowości” i „osobliwości” jako wyrazów obecnych w potocznym użyciu, ale również jako terminów funkcjonujących na gruncie estetyki i filozoficznej refleksji nad sztuką.

KONKLUZJE

Relacje między znaczeniami wyrazów „unikatowość” i „osobliwość” – zwłaszcza w warunkach szerokiego uniwersum kontekstów pragmatycznych, w których mogą występować – pociąga za sobą konieczność zachowywania szczególnej ostrożności przy ich używaniu. Choć są sobie znaczeniowo bliskie, to nie są tożsame. Co więcej, występując w tej samej rodzinie semantycznej, wykazują subtelne różnice w zabarwieniu wartościującym, co jednocześnie pozwala oddać wielość form i postaci występowania cechy wyjątkowości określonego obiektu, ale zarazem powoduje zagrożenie zatarcia granic znaczeniowych pomiędzy słowami tworzącymi tę rodzinę. Pod względem aksjologicznym wyraz „unikatowość” okazuje się silniej nacechowany dodatnio niż „osobliwość”, ze względu na wyraźne korelacje „osobliwości” z „dziwacznością” czy „kuriozalnością”, które z punktu widzenia językowej pragmatyki mogą zostać uznane za określenia pejoratywne. Zarówno z perspektywy etymologicznej, jak i semantycznej aksjologiczny potencjał „unikatowości” i „osobliwości” nie jest jednak oczywisty. Warto zwrócić uwagę na ich wieloznaczność oraz rolę, którą w wyznaczaniu ich normatywnego wydźwięku odgrywa kontekst ich użycia. Innymi słowy, zarówno „unikatowość”, jak i „osobliwość” jako wyrazy mogą działać dowartościowująco, lecz nie muszą, zwłaszcza, gdy są nadużywane, czy też stosowane nieadekwatnie. Weźmy pod uwagę następujące, zazwyczaj spotykane rodzaje ryzyka. (1) Nie w każdych okolicznościach pragmatycznych unikat okaże się pożądanym; jego sens może łatwo przesunąć się w kierunku kuriozum, jeśli jakaś rzecz odbiega od innych, bo nie spełnia założonych standardów. (2) Jeśli określimy coś jako unikatowe, przyjmując jako punkt odniesienia małą skalę, umniejszymy tę unikatowość. (3) Przyznając miano unikatowi lub osobliwości czemuś pospolitemu, ośmieszymy to poprzez zasadę kontrastu (jak w typowej sytuacji komicznej). (4) Uznając za unikaty lub osobliwości przedmioty występujące w dużej liczbie lub seriami, podważymy intuicyjne i silnie utrwalone przekonanie o ich pojedynczości.

Znaczenie dyskusji nad tymi pojęciami wzrasta tym bardziej, że nic nie wskazuje na to, by ta wieloznaczność miała spowodować ograniczenie ich użycia w języku potocznym uzurpującym sobie prawo do wydawania opinii, formułowania decyzji, a nawet znawstwa w zakresie dziedzictwa kulturowego. Niewątpliwie ich wykorzystywanie w celach perswazyjnych warto poddać krytyce, nie po to jednak, by wykazać użytkownikom określonego języka niską świadomość semantycznego ryzyka, lecz aby lepiej służyć wartościowym przejawom kultury.

BIBLIOGRAFIA

- Austin, J. L. (1993). *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne*. Tłum. B. Chwedeńczuk. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bańko, M. (2000). *Inny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bańko, M. (2003). *Mały słownik wyrazów kłopotliwych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bańko, M. (2007). *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Dąbrówka, A., Geller, E. i Turczyn, R. (1998). *Słownik synonimów*. Warszawa: Świat Książki.
- Dle.rea.es. *Diccionario de la lengua española*. Online: <https://dle.rae.es/> [dostęp 4.05.2022].
- Długosz-Kurczabowa, K. (2003). *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Doroszewski, W. (1958–1969). *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna / PWN.
- Gaver, W. W. (2007). Curious things for curious people, s. 1–8. Online: https://www.researchgate.net/publication/242534029_CURIOUS_THINGS_FOR_CURIOUS_PEOPLE [dostęp 4.05.2022].
- Jamrozik, E. (2005). *Słownik włosko-polski, polsko-włoski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kant, I. (1986). *Krytyka władzy sądzenia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Korpanty, J. (2003). *Słownik łacińsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Krauss, R. E. (1997). Oryginalność awangardy. W: Nycz, R. (red.), *Postmodernizm*. Kraków: Wydawnictwo Baran i Suszczyński, s. 399–420.
- Kurzowa, Z. et al. (1998). *Słownik synonimów polskich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Larousse.fr. *Encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne*. Online: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/p%C3%A9cuniaire/58915> [dostęp 4.05.2022].
- Levinson, J. (1980). Aesthetic Uniqueness. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 38 (4), s. 435–449.
- Linde-Usiekiewicz, J. i Smith, P. G. (2007). *Polsko-angielski słownik*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mróz, J. (2021). Aesthetic Uniqueness of Public Space. Based on the Example of the Region of Łódź (Poland) Basic Terminological Issues. *On the W@terfront*, 63 (9), s. 3–27. <https://doi.org/10.1344/waterfront2021.63.9.01>. [dostęp 4.05.2022].
- Onions, C. T. (1966). *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: Oxford University Press.
- Papis, T. (2005). *Słownik hiszpańsko-polski, polsko-hiszpański*. Łódź: Galeria Polskiej Książki.
- Perlin, O. (2006). *Wielki słownik polsko-hiszpański*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Plezia, M. (1998). *Słownik łacińsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Plezia, M. (1999). *Słownik lacińsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Plezia, M. (2007). *Słownik lacińsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pomian, K. (1996). *Zbieracze i osobliwości*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Robert, P. (2017). *Le Petit Robert: dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris: Le Robert.
- Rundell, M. (2002). *Macmillan English Dictionary: For Advanced Learners*. Macmillan Publishers.
- Schwarz, C. et al. (1988). *Chambers English Dictionary*. Cambridge: Chambers.
- Scruton, R. (2011). *Beauty: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Scruton, R. (2018). *Piękno*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Sikora Penazzi, J. i Sieroszevska, K. (2015). *Popularny słownik francusko-polski, polsko-francuski*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Simmel, G. (1908), Das Problem des Stiles. *Dekorative Kunst. Illustrierte Zeitschrift für Angewandte Kunst*. r. 11, nr 7, t. 16, red. H. Bruckmann, s. 307–316. Online: <https://socio.ch/sim/verschiedenes/1908/stil.htm> [dostęp 4.05.2022].
- Simmel, G. (2007). Problem stylu. W: Simmel, G., *Filozofia kultury wybór esejów*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego., s. 177–184.
- Słobodska, M. (2002). *Słownik francusko-polski, polsko-francuski*. Kielce: „Delta”.
- Summers, D. et al. (2006). *Longman Dictionary*. Harlow: Pearson Longman.
- Treccani.it. *La cultura Italiana-Vocabolario-Treccani*. Online: <https://www.treccani.it/vocabolario/> [dostęp 4.05.2022].
- Wahrig-Burfeind, R. (2008). *Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wierzbicka, A. (2006). *Semantyka jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wiktorowicz, J. i Frączek, A. (2008). *Wielki słownik polsko-niemiecki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wittgenstein, L. (1977). Wykłady o estetyce, tłum. P. Graff. *Studia Estetyczne*, XIV, s. 131–146.
- Wittgenstein, L. (2008). *Dociekania filozoficzne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

AESTHETIC CATEGORIES OF UNIQUENESS AND PECULIARITY AND THE RISK OF THEIR USE IN AXIOLOGICAL CONTEXT

The main subject of the article are uniqueness and peculiarity – both as terms that function within the theoretical-aesthetic discourse and as words playing a significant role in everyday language. They are commonly use outside the context of aesthetics and philosophical reflection on art and overused by institutions carrying out tasks in the field of socio-cultural policy to promote events, phenomena and objects, even though both their etymology, semantics and linguistic pragmatics indicate that they are problematic. This is because there is a certain level of inherent judgement present in their lexical definitions, and they acquire additional evaluative value in different contexts. Moreover, based on dictionary definitions it can be seen that “uniqueness” and “peculiarity” are words functioning in a semantic family that poses a risk of blurring meanings. This in turn results in ambiguity in the aesthetic-normative evaluation of phenomena described by notions of uniqueness and peculiarity as terms functioning in the theoretical-aesthetic discourse. The analysis of word origins, the characterization of the normative potential of “uniqueness” and “peculiarity” as well as words related to them, and the emphasis on the role of the context in which they occur, juxtaposed with their basic meaning in selected modern languages, will highlight the key linguistic problems in everyday experience, but also to point to terminological issues significant from the point of view of specialist discourse

Keywords:

uniqueness, peculiarity, curiosity, aesthetics, semantics, axiology